

**VLAAMS VERBOND VAN HET KATHOLIEK
SECUNDAIR ONDERWIJS**

LEERPLAN SECUNDAIR ONDERWIJS

MUZIKALE OPVOEDING

**Eerste graad
1B - BVL**

MUZIKALE OPVOEDING
Eerste graad

1B: 1 uur/week
BVL: 1 uur/week

INHOUD

VOORAF	5
1 BEGINSITUATIE	7
2 ALGEMENE DOELSTELLINGEN	10
3 LEERPLANDOELSTELLINGEN, LEERINHOUDEN	10
3.1 De leerling en zijn omgang met klank en muziek	10
3.2 De leerling en zijn omgang met klank en muziek in relatie tot de andere(n)	13
3.3 De leerling en zijn omgang met klank en muziek in relatie tot de andere(n) gesitueerd in tijd en plaats	13
3.4 De leerling en zijn omgang met klank en muziek in relatie tot de andere(n), gesitueerd in tijd en plaats, met aandacht voor techniek en economie	14
4 PEDAGOGISCH-DIDACTISCHE WENKEN EN DIDACTISCHE MIDDELEN	15
4.1 Het leerplan en het opvoedingsproject	15
4.2 Wenken en aanbevelingen	15
4.3 Muziek en extra-murosactiviteiten	18
4.4 Muziek en andere vakken	19
4.5 Muziekopvoeding als continuüm	20
4.6 Werken met vakoverschrijdende ontwikkelingsdoelen	21
5 EVALUATIE	23
6 UITRUSTING EN DIDACTISCH MATERIAAL	23
7 BIBLIOGRAFIE	24
8 LIJST VAN DE ONTWIKKELINGDOELEN	29

VOORAF

Visie op de ontwikkeling van het leerplan

In een maatschappij waarin auditieve en visuele prikkels de "snelle" leefwereld van jongeren bepalen, beoogt muzikale opvoeding een ervaringsgerichte oriëntatie op muziek in de samenleving. De jeugd-cultuur die vaak door externe, buitenschoolse en commerciële factoren wordt bepaald, vormt daarbij geen belevingspatroon waartegen muzikale opvoeding dient in te gaan, maar een werkelijkheid die leerlingen op basis van een gedifferentieerd vocabularium, kritisch moeten leren benaderen.

Vanuit een bewuste beleving van de wereld van klank en muziek leren de leerlingen zich een plaats verwerven in de maatschappij, hetgeen leidt tot een innerlijke verrijking en de ontwikkeling van een evenwichtige persoonlijkheid.

Via diverse muzikale omgangsvormen (musiceren, luisteren, ontwerpen, noteren, bewegen en spreken) en via een breed palet van vormingsactiviteiten (op cognitief, affectief en motorisch vlak) coördineert de muziekleraar een leerproces, waarbij muziek vanuit een *fysisch-fysiologisch, maatschappelijk-communicatief, cultuur-historisch en technisch-economisch* kader wordt gesitueerd. Vanuit kennis, inzichten en vaardigheden die de leerlingen in de basisschool hebben verworven, leren zij een persoonlijke en kritische relatie met hun muzikale leefwereld te ontwikkelen. Bij dit alles is niet zozeer het object muziek het centrale aandachtspunt, maar wel de wijze waarop het subject (in concreto de leerling) met dit object omgaat of leert omgaan.

De verschillende vormen van communicatie tussen de wereld van klank en muziek enerzijds en de muzikale belevingswereld van mensen anderzijds, vormen op deze manier het start- en eindpunt van muzikale opvoeding. Het centrale doel van muzikale opvoeding is dan ook een differentiëring en verfijning van de relatie tussen het subject (de leerling) en het object (klank en muziek).

De leerling bekomt op deze manier een centrale plaats in het leerproces en vormt telkens een baken, waaraan de leeractiviteiten, al dan niet binnen een artistiek idioom, worden vastgekoppeld. Dit alles leidt tot de structuur waarbinnen de doelstellingen voor het vak muzikale opvoeding in dit leerplan zijn geordend.

De doelstellingen worden in vier verschillende dimensies onderverdeeld. De bereikte kennis en vaardigheden worden daarbij steeds naar een volgende dimensie geëxtrapoleerd, zodat de leerling het onderwerp wordt van een leerproces, waarbij nieuwe leerinhouden steeds vanuit een "her-kenbaar" referentiekader worden ingevuld. Op deze wijze sluit dit leerplan aan bij leerlinggericht onderwijs zonder te vervallen in het aanbrenge van een "muziekje" dat de leerlingen graag zingen of graag horen.

De leerling en zijn omgang met klank en muziek

De eerste dimensie situeert muziek als een specifieke auditieve prikkel met fysisch te verklaren kenmerken, die door het subject, via fysiologisch te verklaren eigenschappen op een "unieke" manier wordt beleefd. Het geheel van doelstellingen binnen deze dimensie (omgang met klank en muziek) beoogt dan ook de relatie bloot te leggen tussen de auditieve prikkel in zijn verschillende verschijningsvormen en de leerling die deze auditieve prikkels waarneemt.

De leerling en zijn omgang met klank en muziek in relatie tot de andere(n)

De relatie tussen de persoonlijke waarneming (omgang met klank en muziek) en de auditieve waarneming van anderen komt in een tweede dimensie aan bod. Hierbij wordt muziek als een sociaal te beschrijven fenomeen benoemd, hetgeen uiteindelijk uitmondt in een maatschappijbetrokken benadering van het object muziek. Deze dimensie (omgang met klank/muziek in relatie tot de andere(n)) zal auditieve prikkels (in concreto muziek) dan ook situeren als een vorm van communicatie tussen verschillende mensen.

De leerling en zijn omgang met klank/muziek in relatie tot de andere(n) gesitueerd in tijd en plaats

De auditieve waarneming en de omgang met muziek bezit in haar diversiteit enkele bijzonderheden die leiden tot een bepaalde cultuur. Deze cultuur kan gestuurd worden door kenmerken die te situeren zijn binnen een historisch, ruimtelijk en/of maatschappelijk kader. Inzicht in deze relatie komt in de derde dimensie (omgang met klank/muziek in relatie tot de andere(n) gesitueerd in tijd en plaats) uitgebreid aan bod.

De leerling en zijn omgang met klank/muziek in relatie tot de andere(n) gesitueerd in tijd en plaats met aandacht voor techniek en economie

Via de beschrijving van deze relatie komen we uiteindelijk tot de technisch-economische dimensie. Hierbij wordt muziek beschreven vanuit (moderne) muziektechnologische verworvenheden. Muziek als een consumptieproduct, dat voldoet aan de economische regel van vraag een aanbod, wordt gesitueerd in een zich snel veranderende maatschappij waarin leerlingen zich dagelijks bewegen. Op deze manier wordt de vierde dimensie (omgang met klank/muziek in relatie tot de andere(n) gesitueerd in tijd en plaats met aandacht voor techniek en economie) geconcretiseerd.

Het spreekt vanzelf dat de onderverdeling in deze vier dimensies niets vertelt over de muzikale omgangsvormen en vormingsactiviteiten die de muzikleraar in zijn lessen hanteert. Vocaal en instrumentaal musiceren, luisteren, ontwerpen, noteren, bewegen en spreken over muziek dient in optimale verhoudingen gedoseerd te worden over de verschillende leermomenten. Daarbij baseert de leraar zich op een gevarieerd aanbod en een zo breed mogelijk spectrum van auditieve prikkels en muziekvoorbeelden, zonder weliswaar te vervallen in een waardevrije en populariserende aanpak.

1 BEGINSITUATIE

1.1 Toelatingsvoorwaarden voor 1B en BVL

Het eerste leerjaar B is bestemd voor leerlingen die behoefte hebben aan een aangepast onderwijs. Uit de toelatingsvoorwaarden valt af te leiden dat hiermee op de eerste plaats de leerlingen worden bedoeld die het zesde leerjaar van het gewoon lager onderwijs hetzij niet met vrucht, hetzij helemaal niet hebben beëindigd. In het tweede geval moeten zij 12 jaar zijn uiterlijk op 31 december. Dit geldt ook voor de leerlingen uit het buitengewoon lager onderwijs.

Sommige leerlingen hebben dus doorgaans een achterstand van één of meer leerjaren opgelopen. Na zeven, uitzonderlijk acht jaar lager onderwijs, is de jongere krachtens de leerplichtwet in ieder geval verplicht de stap naar het secundair onderwijs te zetten en dus de lagere school te verlaten vooraleer deze met succes te hebben doorlopen. Tenslotte kunnen ook leerlingen die wél een getuigschrift van basisonderwijs bezitten (behaald in het gewoon of buitengewoon onderwijs) zo nodig worden opgevangen in een eerste leerjaar B, maar dit pas met het uitdrukkelijk akkoord van de ouders, die vooraf dit advies van het PMS-centrum hebben ontvangen.

Elke leerling die een eerste leerjaar secundair onderwijs heeft gevolgd, mag in het BVL worden toegelaten. We vinden er zowat alle leerlingen van het eerste leerjaar B, samen met een grote instroom van leerlingen uit het eerste leerjaar A. Ook kunnen onder bepaalde voorwaarden leerlingen uit het Buitengewoon Secundair Onderwijs (BuSO), worden toegelaten.

1.2 Kenmerken van de jongeren in 1B en BVL

Reeds uit de toelatingsvoorwaarden blijkt dat de leerlingengroep in 1B zeer heterogeen kan zijn. De leerlingkenmerken bevestigen deze heterogeniteit.

Het is niet eenvoudig "de" eigenheid van deze leerlingen te omschrijven. De hierna vermelde kenmerken worden dan ook best met de nodige omzichtigheid geïnterpreteerd.

Zowat 1 op 10 leerlingen van het eerste leerjaar van de eerste graad zitten in 1B. Heel wat ouders hebben het moeilijk om hun kind naar 1B te zenden, waardoor een aantal leerzwakke of leervertraagde jongeren het secundair niet aanvat in 1B, maar in 1A. Daardoor ook is er in het BVL een grote instroom van leerlingen die geen goede resultaten behaalden in 1A. Deze leerlingen zijn doorgaans iets sterker voor schoolse prestaties dan leerlingen uit 1B, maar anderzijds kunnen ze gedesorienteerd zijn door (nog eens) een negatieve schoolervaring. Ook daardoor vergroot de heterogeniteit in het BVL.

Kenmerken die gelden voor een grote groep van deze leerlingen

- *Ze zijn gericht op het doen.*

Soms spreekt men van "gedragsintelligentie", dit wil zeggen ze leren al doende. Ze leren weinig van theoretische uiteenzettingen. Ze leren vooral van het handelen in concrete situaties. Vanuit dit handelen komen ze tot begripsvorming en abstractie.

Dit betekent evenwel niet dat ze voor de uitoefening van hun beroepspraktijk meteen uitblinken in grote vaardigheid en nauwkeurigheid.

- *Zij hebben vooral interesse voor het onmiddellijk bruikbare.*
Hun hele leefwereld, zowel binnen de onderwijstijd als daarbuiten, is afgestemd op onmiddellijke consumptie van wat zij als nuttig, als prettig ervaren. Ze zijn moeilijk te motiveren voor opdrachten die ze nu aanvatten en waarvan ze pas later resultaat zien. Dit verklaart ook waarom ze hun werk moeilijk kunnen plannen.
- *Zij zijn doorgaans heel spontaan, impulsief en eerlijk.*
Hun reacties op hun eigen ervaringen zijn niet altijd beheerst. Tegelijk zijn ze meestal wel duidelijk en eerlijk in hun gevoelens.
- *Ze zijn vaak aanhankelijk en dankbaar.*
Voor wie hen begrijpt, voor wie met hen op weg gaat, tonen ze duidelijk hun aanhankelijkheid en hun dankbaarheid.
- *Hun intelligentie is eerder beperkt.*
Zij verwerken moeilijk grote leerstofgehelen. Memoriseren, verbanden leggen, besluiten trekken is niet eenvoudig. Transfer van het ene vak naar het andere, van geleerde leerstof naar praktische toepassing is niet vanzelfsprekend.
- *Hun schoolverleden verliep niet vlot.*
Daardoor vertonen sommigen een aversie tegenover het schoolse leren. Hun moeilijk gedrag is er vaak een uiting van.
- *Zij hebben een geringe verbale vaardigheid.*
Het onderwijs steunt traditioneel heel sterk op het verbale zodat leerlingen met een beperkte taalvaardigheid bijzondere moeilijkheden ervaren.
- *De taakspanning en/of de taakgerichtheid is vaak klein.*
Als deze leerlingen aan opdrachten werken is het voor hen (èn voor de leraar) een hele klus om tot het einde vol te houden. Zeker wanneer moeilijkheden binnen de opdracht opduiken, haken ze gemakkelijk af.
- *Hun oriëntering in tijd en ruimte is beperkt.*
Het onderwijs doet zeer veel beroep op begrippen en op vaardigheden in verband met tijd en ruimte. Leerlingen die hierbij minder goed functioneren, ervaren geregeld moeilijkheden. Het ontbreekt hen in het algemeen vaak aan goede en duidelijke structuren.
- *Hun zelfvertrouwen is niet groot.*
Een aantal negatieve ervaringen hebben ervoor gezorgd dat de opgroeiende jongeren eerder weinig zelfbevestiging mochten ervaren. Zij voelen zich hierdoor vaak diep ongelukkig. Onbewust verlangen en streven ze naar bevestiging.
- *Het vlot sociaal functioneren wordt bemoeilijkt door egocentrisme.*
Door gebrek aan zelfbevestiging, vaak samengaand met het niet voldoende kunnen relativiseren van situaties, geven zij sterker dan andere jongeren van hun leeftijd, de indruk louter op zichzelf gericht te zijn.
- *Sommigen missen een ondersteunende thuis.*
Doordat de ouders het te druk hebben, vroeger zelf problemen hebben gehad met het instituut, school of een te grote afstand tot de school ervaren, krijgen niet alle leerlingen de hulp en interesse die nodig zijn.
- *Een deel van de leerlingen komt uit de minder begunstigde sociale klasse.*
Zij dragen de kenmerken van deze cultuur, die in een aantal aspecten sterk verschillend is van de gewone schoolcultuur. Dit vermindert hun studiekansen.

1.3 Start van een continuüm

Belangrijk is dat de leraar in deze eerste leerjaren van het secundair onderwijs reeds oog heeft voor de ontwikkeling van een leerling die zich in de loop van de volgende 6 of 7 jaren ontplooit tot een jongvolwassene. Dit houdt in dat vanaf het eerste moment gestreefd wordt naar verzelfstandiging. Enkele concrete voorbeelden:

- de klasaankleding zal misschien aanvankelijk sterk bepaald zijn door de leraar. Maar al snel worden leerlingen voor keuzes gesteld, wordt hun inbreng gevraagd, zullen zij mee mogen bepalen;
- het groepswerk krijgt reeds onmiddellijk kansen, maar de leraar zal voorzien dat er ook hier groei is (over gans het secundair onderwijs) van vrij sterk geleide taken naar meer open opdrachten.

Dit houdt ook in dat men van meet af aan werkt aan de vorming van de leerling tot weerbare, sociaal-geëngageerde, actieve, arbeidsgerichte jongvolwassene die optimaal op de arbeidsmarkt kan functioneren en aan de samenleving kan participeren en dit vanuit een christelijk-geïnspireerde levensvisie.

Alle leerinhouden van dit leerplan, om het even of het om kennis, inzichten, vaardigheden of attitudes gaat, moeten gezien worden als middelen om deze doelen bij elke leerling na te streven.

1.4 De beginsituatie voor Muzikale opvoeding in 1B

Drie factoren zijn bepalend om de muzikale beginsituatie van de leerling uit de B-klas te schetsen:

- het individuele zijn van de leerling;
- de sociale achtergrond;
- het muzikale schoolverleden.

1.4.1 Het individuele zijn van de leerling

Uiteraard is het individuele zijn van elke leerling doorslaggevend voor de muzikaliteit van een B-klas. Bij deze individuele benadering komen we tot een paar typische problemen:

- nogal wat leerlingen hebben moeite met zingen; deze problemen situeren zich niet alleen op het niveau van de stemplaatsing. Ook moeilijkheden met uitspraak en lezen kunnen aan de basis liggen;
- sommige leerlingen zijn ook motorisch belemmerd: vooral de fijne motoriek laat het afweten.

Ook de belangstelling voor muziek is bij de leerlingen sterk verschillend. Het instromen van leerlingen uit de A-klas zorgt daarbij vaak voor spanningen binnen de klasgroep. Hierdoor wordt de klassensfeer soms "verziekt".

1.4.2 De sociale achtergrond

De sociale achtergrond biedt meestal weinig kansen tot een brede culturele interesse en dit heeft nogal wat consequenties naar de muziekbeleving. Vaak is de muziekbeleving heel eng en eenzijdig. Zij komen in contact met een heel beperkt aantal muziekgenres, en dit vooral via lokale radio en populaire tv-zenders.

1.4.3 Het muzikale schoolverleden

Het muzikale schoolverleden is nogal uiteenlopend naargelang van het onderwijstype dat deze leerlingen gevolgd hebben. Het BLO-kind heeft meestal een positieve en intense muzikale beleving ervaren. Bij het kind uit de basisschool zijn deze positieve ervaringen, op een paar enkelen na, miniem. Leerlingen die reeds lessen volgden aan een Academie voor Muziek, Woord en Dans of ook een muziek-atelier zijn een uitzondering.

2 ALGEMENE DOELSTELLINGEN

- Muziek als universeel verschijnsel kunnen situeren.
- Door de persoonlijke betrokkenheid met klank, zichzelf positioneren tegenover de vormen, de betekenissen en de functies van de muziek.
- Persoonlijke standpunten omtrent muziek toelichten en deze standpunten vergelijken met de overtuiging van anderen.
- Individueel of in groepsverband de verworven vaardigheden vorm geven.

3 LEERPLANDOELSTELLINGEN, LEERINHOUDEN

Het (de) nummer(s) tussen haakjes bij een leerdoel verwijst/verwijzen naar het/de overeenstemmende ontwikkelingsdoel(en).

3.1 De leerling en zijn omgang met klank en muziek

Leerdoel 1.1 (1, 2)

Specifieke kenmerken van de muzikale parameters onderscheiden en hun functie in de muziek verwoorden.

Leerinhouden bij 1.1

- melodie: structuur, tessituur en verloop van de melodie
- ritme: eenvoudig - ingewikkeld
- samenklank: één- en meerstemmigheid
- tempo: snel - langzaam , versnellen - vertragen
- dynamiek: sterk - zacht , crescendo - diminuendo
- vorm: onderdelen onderzoeken op gelijkheid of duidelijk contrast

Leerdoel 1.2 (3, 7)

De klankkleuren onderscheiden, vergelijken en rubriceren naar klankbron, klankproductie.

Leerinhouden bij 1.2

- klankbronnen: snaar, luchtbuis, vel, elektronische klankbronnen, andere materialen
- klankproductie: strijken, tokkelen, blazen, slaan, schudden, wrijven, andere
- bezetting: symfonisch orkest, popgroep

Leerdoel 1.3 (3)

De menselijke stem vergelijken en rubriceren naar stemgebruik en stemsoort.

Leerinhouden bij 1.3

- stemgebruik: roepen, grommen, gillen, fluisteren, spreken, zingen, neuriën, andere
- stemsoort: kinderstem, vrouwenstem, mannenstem, sopraan, alt, tenor, bas
- verschillende koorformaties

Leerdoel 1.4 (6, 9, 18)

Vocaal musiceren en experimenteren met aandacht voor stemgebruik, ademhaling, voordracht, articulatie en zuiverheid door middel van een gevarieerd repertoire.

Leerinhouden bij 1.4

- liederen en spreekteksten (eenstemmig, canons en eenvoudige meerstemmigheid) uit de eigen leefwereld en gevarieerd qua genre, stijl, taal en inhoud (10 à 15 per leerjaar)
- experimenteren met vocale middelen (spreekstem en zangstem)

Leerdoel 1.5 (2, 5, 8, 9, 15, 17, 18)

Instrumentaal musiceren en experimenteren met een gevarieerd instrumentarium door middel van een aangepast repertoire.

Leerinhouden bij 1.5

- een repertoire van muziek uit de eigen leefwereld en andere culturen gevarieerd qua genre, stijl en instrumentatie met een klassieke of variabele bezetting (zelfgemaakte instrumenten, instrumenten uit de klas of het individuele instrument van de leerling)
- bouwen van instrumenten

Leerdoel 1.6 (2)

Elementaire (klassieke) muzieknotatie gebruiken als hulpmiddel bij de omgang met muziek.

Leerinhoud bij 1.6

- muzieknotatie meevolgen volgens de eigen mogelijkheden

Leerdoel 1.7 (2, 9)

Grafische middelen gebruiken om het muzikale voorstellingsvermogen te ontwikkelen.

Leerinhouden bij 1.7

- auditief waargenomen indrukken grafisch noteren
- grafische voorstellingen interpreteren en/of uitvoeren

Leerdoel 1.8 (9, 15, 18)

Een klankstuk ontwerpen en uitvoeren op basis van aangebrachte muzikale en/of buitenmuzikale gegevens.

Leerinhoud bij 1.8

- binnen een duidelijk omschreven kader, gebaseerd op elementaire muziektechnische elementen, op een speelse en creatieve manier, een verhaal, tekst of beeld verklanken

Leerdoel 1.9 (10, 11)

Indrukken bij muzikale ervaringen verwoorden en eigen muziekkeuzes argumenteren.

Leerinhouden bij 1.9

- de emotie bij een beluisterd of zelf uitgevoerd muziekstuk verwoorden
- factoren die de muziekkeuze bepalen (stemmingen, voorkeur en vooroordelen) herkennen en benoemen
- het persoonlijk aanvoelen van klankkleuren verwoorden

Leerdoel 1.10 (1)

De auditieve omgeving verkennen en haar werking op het leven en werken van de mens analyseren en beschrijven.

Leerinhouden bij 1.10

- de auditieve omgeving analyseren
- akoestisch leefklimaat, geluidsoverlast, geluidshinder, stilte
- een klanklandschap ontwerpen

3.2 De leerling en zijn omgang met klank en muziek in relatie tot de andere(n)

Leerdoel 2.1 (8, 11, 15, 17)

Omgaan met muziek met aandacht voor het sociale gebeuren.

Leerinhouden bij 2.1

- samen musiceren en zich aanpassen aan de eisen van het groepsmusiceren qua intonatie, tempo, dynamiek, articulatie en expressie
- in groep praten over muzikale interesse en/of muzikale voorkeuren
- respect voor de mening en de muzikale smaak van anderen ontwikkelen

Leerdoel 2.2 (10, 13)

De invloed van de sociale omgeving op het omgaan met muziek herkennen.

Leerinhoud bij 2.2

- voorbeelden vinden van sociale omgevingen waarbinnen muziek een belangrijke rol speelt

Leerdoel 2.3 (4, 10, 11, 17)

De betekenis van muziek als een specifieke vorm van communicatie herkennen en beschrijven.

Leerinhouden bij 2.3

- de muziek als drager van emoties, stemmingen, ideeën ... verwoorden
- de relatie tussen uitvoerder-luisteraar/uitvoerders onderling
- het buitenmuzikale gegeven in programmamuziek herkennen en beschrijven
- de wisselwerking tussen muziek en andere kunstuitingen (bijv. de videoclip)

3.3 De leerling en zijn omgang met klank en muziek in relatie tot de andere(n) gesitueerd in tijd en plaats

Leerdoel 3.1 (5, 12)

Kennismaken met duidelijk herkenbare muziekstructuren.

Leerinhoud bij 3.1

- ritmische en melodische wendingen, instrumentatie of andere klankeigenschappen en formele aspecten met betrekking tot een bepaalde muzikale stroming herkennen en benoemen: keuze uit klassieke muziek (ook hedendaagse), pop en rock, kleinkunst, filmmuziek, jazz, wereldmuziek, volksmuziek, chanson, levenslied, gebruiksmuziek, religieuze muziek

Leerdoel 3.2 (13)

De functie van verschillende muzieksoorten aanduiden.

Leerinhoud bij 3.2

- achtergrondmuziek (muzak), luistermuziek, reclamemuziek, ontspanningsmuziek, concertmuziek, filmmuziek, dansmuziek, kerkmuziek

Leerdoel 3.3 (14, 16)

Over het actuele muziekgebeuren vertellen.

Leerinhoud bij 3.3

- concerten, muziek in de media, muziekvideo's, idolen, solisten en muziekgroepen, actuele muziekgenres

Leerdoel 3.4 (1, 2, 3, 12, 13)

Verschillende versies van een muziekwerk en/of -uitvoering vergelijken.

Leerinhouden bij 3.4

- arrangementen en/of bewerkingen, covers, transcripties vergelijken
- mogelijke muzikale criteria, muzikale bezetting, tekst, tempo, dynamiek

3.4 De leerling en zijn omgang met klank en muziek in relatie tot de andere(n), gesitueerd in tijd en plaats, met aandacht voor techniek en economie

Leerdoel 4.1 (4, 14)

De productie en reproductie van muziek binnen een markteconomische context omschrijven.

Leerinhouden bij 4.1

- muziek als koopwaar (middelen - technieken) beschrijven
- muziekcommerciële structuren (promotie, hitlijsten, muziekfestivals e.a.) toelichten
- de keuze en/of aankoop van een muziekproduct (ticket voor een concert, een cd, een bepaalde radiozender en/of -programma kiezen)
- nevenproducten bij verkoop van muziek (o.a. merchandising) toelichten

Leerdoel 4.2 (4, 7)

De productie en reproductie van muziek beschrijven vanuit een technisch standpunt.

Leerinhouden bij 4.2

- vlot en kritisch omgaan met audioapparatuur
- muziekinstrumenten speels onderzoeken

4 PEDAGOGISCH-DIDACTISCHE WENKEN EN DIDACTISCHE MIDDELEN

4.1 Het leerplan en het opvoedingsproject

Een school wil haar leerlingen méér meegeven dan louter vakkennis. Haar intentieverklaring in dit verband is te vinden in het opvoedingsproject, waarin ook waardeopvoeding en christelijke duiding zijn opgenomen.

Een vakleraar in een school van het katholieke net zal geen ander Engels, geen andere wiskunde geven dan zijn collega's. Wel heeft hij de taak om, waar de kans zich voordoet, naar het opvoedingsproject of een aspect daarvan te refereren. Als (mede)drager van het christelijk opvoedingsproject is hij alert voor elke kans die het school- en klasgebeuren biedt om de diepere dimensie aan te reiken. Vele vakken bieden op een of andere manier kansen daartoe. Hoe meer de leraar de leerlingen persoonlijk kent, hoe meer hij zal aanvoelen wanneer er openheid is om met de leerlingen door te stoten naar zins- en zijnsvragen.

4.2 Wenken en aanbevelingen

De bovenstaande leerinhouden zijn indicaties hoe men de leerplandoelen kan bereiken.

Gezien de krachtlijnen van dit leerplan de leerling in zijn omgang met klank en muziek als vertrekpunt nemen, is het van groot belang dat de leraar de leerlingen hierin vanaf de eerste lessen leert kennen. Een muzikale identiteitskaart van de leerlingen met hun muzikale voorkeur, voorkennis en omgang zal reeds snel een beeld geven van de leerlingen. De leraar mag echter niet ongenueanceerd of star op deze eerste indrukken afgaan. Uiteraard zal de muzikale identiteit van iedere leerling in de loop van de eerste graad evolueren.

Op basis van dit leerplan maakt de leraar elk jaar een overzichtelijk jaarplan, waarin de leerinhouden en doelstellingen van het leerplan over de reële schoolkalender worden uitgespreid. Men dient rekening te houden met de evaluatieperiodes en met vakoverschrijdende en extra-murosactiviteiten. Daarnaast moet er ruimte blijven voor het inspelen op de actualiteit.

Om de betrokkenheid van de leerlingen te verhogen en om de transfer van de leerinhouden en vaardigheden naar de eigen leefwereld goed te kunnen realiseren, is het zinvol het persoonlijk werk te stimuleren. Dit kan onder meer door de leerlingen zorg te laten dragen over een eigen map, door hen documentatie en toepassingen van de leerinhouden te laten verzamelen, door het opgeven van gerichte taken en opdrachten ...

De keuze van het muziekrepertoire is geen sinecure. Iedere leraar en iedere leerling heeft een eigen voorkeur en smaak. Toch kan je over de waarde van een muziekstuk een zinvolle, opbouwende samenspraak houden. Om de betrokkenheid van de leerlingen bij muziek te verhogen is een uitgebalanceerd en "stap voor stap oplopend" muziekrepertoire vereist. Het gaat hier om alle, ook door leerlingen aangebrachte muziek.

De muziekleraar zal er op toezien dat hij een gevarieerd muziekrepertoire aanbiedt, waarbij hij voldoende aandacht schenkt aan het repertoire uit de leefwereld van de leerlingen. Concreet betekent dit onder meer dat de muziekleraar ook de actuele popsongs moet programmeren. Bovendien streeft de muziekleraar naar een genrevrije benadering zodat alle muziek beluisterd, gezongen of gespeeld kan worden. Op deze manier profileert hij zich als muziekopvoeder die flexibel kan omspringen met een repertoire, dat beantwoordt aan de maatschappelijke realiteit van onze muziekcultuur vandaag.

Twee zinvolle criteria die de leraar kan hanteren bij de keuze van een muziekrepertoire zijn: "klinkt de muziek mooi?" (esthetische waarde) en "is ze goed?" (morele waarde).

De leraar mag zich niet laten beïnvloeden door de (vaak schijnbare) moeilijkheidsgraad van de te spelen of de te zingen muziek.

Daarentegen is aangepast of vereenvoudigd maakwerk muzikaal soms niet te verantwoorden.

De werkvormen voor de lessen muzikale opvoeding worden meestal bepaald door de leerplandoelen of de leerinhouden, wat niet betekent dat bijvoorbeeld de omgangsvorm "zingen" steeds op dezelfde manier moet aangepakt worden. Het is juist een afwisselende maar bewuste aanpak die de aandacht en de motivatie kan verhogen. De werkvormen moeten ook worden aangepast aan de klassituatie. Dit vereist wel dat de leraar de beginsituatie en de mogelijkheden van de leerlingen juist inschat.

Een gezonde verhouding tussen groepswork en persoonlijk work, tussen klassikale en individuele benadering, tussen leergesprek, klassengesprek en groepsgeprek zullen de dynamiek van een les verhogen. Vindingrijkheid en zinvolle toepassing van afwisselende instapmomenten in het leerproces: doen (zingen, spelen, bewegen, spreken ...), ervaren (genieten, bespreken, waarderen, voelen ...), denken (ontwerpen, beschrijven, opzoeken, bevragen, oplossen ...) en weten (informatie verwerken, aanleren ...) zullen het leerproces in allerlei leersituaties gunstig beïnvloeden. De leraar is een ontwerper van leersituaties, afgestemd op de leerstijl en -mogelijkheden van de leerlingen.

In de lessen muzikale opvoeding moet er aandacht besteed worden aan binnenklasdifferentiatie, aangezien de voorkennis, de belangstelling en de verwachtingen van de leerlingen zeer uiteenlopend liggen. Het komt hierop neer dat muzikaal geschoolde en muzikaal niet-geschoolde leerlingen wezenlijk deelnemen aan en betrokken zijn bij alle lesactiviteiten.

Hedendaagse technologie kan ook dankbaar gebruikt worden: mixapparatuur, walkmans, video-opnames, automatische begeleidingen (ritmisch en/of harmonisch), midi-sequencer ...

Daarnaast moet de leraar inzien dat kwalitatieve, visuele hulpmiddelen de leerlingen, ondanks het overaanbod van de alomtegenwoordige beeldcultuur, een rijkdom aan informatie en tevens een analytisch inzicht kunnen geven als een toevoeging aan de auditieve (vaak abstracte) wereld.

Het overschrijven en dicteren van volledige liederen of teksten is verboden en louter tijdverlies. Schrijfoefeningen moeten zich richten op de kwaliteit (beheersing) van het handschrift, niet op de kwantiteit.

De lessen muzikale opvoeding mogen niet blijven stilstaan bij het louter formele leerproces. Gezien het specifieke karakter van muziek is het ook de taak van de leraar om aandacht te schenken aan de inhoud en de betekenis van de muziek voor de leerlingen.

Daarbij mag het beleven van de muziek als overstijgende of speelse uiting van de vreugde van het mens zijn niet achterwege blijven. Die ervaring is wellicht de essentie en de relevantie van muzikale opvoeding in een christelijk opvoedingsproject.

Parameters onderscheiden gebeurt steeds vanuit auditieve voorbeelden en muziekfragmenten, zelf uitgevoerd of op geluidsdragers. Het uitgangspunt voor deze gehoorvorming en haar reflectie zijn steeds klank- of muziekvoorbeelden, die duidelijk en ondubbelzinnig zijn.

Hetzelfde geldt voor het onderscheiden van klankbronnen en hun productie. Een instrument zien bespelen ('live') in de klas of op video kan hiervoor een goede aanleiding zijn. Een uitputtende lessenreeks over de instrumenten(groepen) is niet zinvol.

Er wordt veel belang gehecht aan het zingen omwille van het plezier van het zingen. Het vocaal musiceren is een groepsgebeuren, al kan sporadisch een solist optreden. Toch enkele aandachtspunten: een goed stemgebruik is belangrijk bij zingen en voordragen; een gezonde ademhaling ondersteunt het zingen en spreken; de expressiviteit van de voordracht mag niet afwezig blijven; tekstarticulatie en -verstaanbaarheid moeten gestimuleerd worden; toonzuiverheid en toonvastheid zijn na te streven. Meerstemmig zingen is een rijke aanvulling.

Experimenteren met vocale middelen kan op vele manieren een improvisatie maken met klinkers en klankkleuren, ritmisch improviseren met allerlei stemloze mondgeluiden en klanken (vocaal slagwerk), een 'toonhoogtevrije' notatie interpreteren ...

De notenleer om de notenleer heeft geen plaats binnen muzikale opvoeding op school. Ze staat dus louter ten dienste van de omgang met muziek. Hetzelfde geldt voor de muziektheorie: een studie van Italiaanse benamingen, vreemde maatsoorten, toonaarden, toonafstanden ... is in strijd met het leerplan. Notatie wordt aangebracht vanuit klinkende muziekfragmenten. Vergelijken van notatie met auditieve waarneming (allerlei spelvormen). Functionele en zinvolle toepassing van hulpsystemen zoals ritmeklanken en notennamen.

Muziektekenen is een grafisch middel dat de leerlingen helpt om muziek te kunnen voorstellen (melodielijn, ritmen, tempo en dynamiek, vorm, stemming die muziek oproept ...). Eenvoudige luisterpartituur opmaken of aanvullen. Een luisterpartituur, een beeld (foto, tekening ...) verklanken.

Het componeren is afhankelijk van ieders muzikaal inzicht en voorstellingsvermogen. Ook zijn de mogelijkheden van de leerlingen zeer gedifferentieerd. Het ontworpen klank- of muziekstuk kan op allerlei wijzen gerealiseerd worden:

- schriftelijk als luisterpartituur met eigen ontworpen tekens of een klassiek notenschrift;
- auditief als een 'live' uitvoering of als een bandopname;
- digitaal als computerfile.

De werkvormen zijn onuitputtelijk:

- groepswerk, klascompositie, individueel;
- instrumentaal, vocaal of beide;
- vanuit een muzikaal gegeven of een buitenmuzikaal gegeven;
- met beperkingen of totaal vrij.

Bij het verwoorden van de emotie kan zinvol gebruikgemaakt worden van een begrippenkader dat op voorhand aan de leerlingen is gegeven. Evenals het omschrijven van de klankkleur is 'emotie verwoorden' zeer persoonsgebonden aangezien het teruggaat op vroegere ervaringen en waarnemingen.

Een geschikte gehooroefening is het luisteren naar alle geluiden die ons omringen en onderscheiden tot welke categorieën ze behoren. Door specifieke auditieve omgevingen (bv. de straat, het bos, de klas, de huiskamer, de kerk ...) te beluisteren, kan de invloed ervan op de mens besproken worden.

4.3 Muziek en extra-murosactiviteiten

- Uitstap of bezoek aan een (lokale) radio-omroep.
- Bezoek aan een instrumentenmuseum.
- Geludentocht maken.
- Muziekles in de bibliotheek.
- Concertbezoek - musicalvoorstelling.
- Bezoek schouwburg of concertzaal.
- Kerkorgel of beiaard bekijken en beluisteren.
- ...

4.4 Muziek en andere vakken

TO	NEDERLANDS	GODSDIENST	MAVO	PO/ EXPRESSIE	LO	PROJECTWEEK
Instrumenten bouwen	Werken rond poëzie	Werken rond een sociaal gegeven	Aandacht voor actualiteit	Beschilderen van instrumenten	Dansen en bewegen op muziek	Werken rond thema's: Milieu Verdraagzaamheid Vriendschap Multiculturele samenleving Opendeurdag
Klankbronnen maken	Verwoorden van een ervaring	Vorbereiden vieringen	Aandacht voor minderheden	Maken van een klankspel	Ontspannen met muziek	
De oscilloscoop en de trilling	Liedteksten bespreken		Situering van een werk	Tekenen op muziek	Ontwerpen van een choreografie	
De stemvork	Uitbreiden van de woordenschat		Volksmuziek			
Klankoverbrenging			Muzikale beschrijving van een streek, een landschap Geschiedenis en muziek			

4.5 Muziekopvoeding als continuüm

In onderstaande tabel ziet u wel doelstellingen die reeds in de basisschool een aanzet kregen en welke in de tweede graad een vervolg krijgen.

Leerdoel	Basisschool	Secundair eerste graad	Secundair tweede graad
1.1	x	x	
1.2	x	x	x
1.3	x	x	
1.4	x	x	x
1.5	x	x	x
1.6	x	x	
1.7	x	x	x
1.8	x	x	x
1.9	x	x	x
1.10		x	x
2.1	x	x	x
2.2		x	x
2.3		x	x
3.1		x	x
3.2		x	x
3.3		x	x
3.4		x	x
4.1		x	x
4.2		x	x

4.6 Werken met vakoverschrijdende ontwikkelingsdoelen

VAKOVERSCHRIJDENDE ONTWIKKELINGSDOELEN

Hoe lees je dit schema?

Er zijn 5 vakoverschrijdende gebieden: **leren leren, gezondheidseducatie, opvoeden tot burgerzin, sociale vaardigheden, milieueducatie.**

Deze ontwikkelingsdoelen kunnen in twee betekenissen worden gebruikt.

Als eerste zijn er de **niet-muzikale doelen**: deze doelen kunnen in meerdere vakken aan bod komen. De selectie gebeurde aan de hand van werkvormen die meestal gehanteerd worden tijdens de les M.O.

In de tweede betekenis: **typisch muzikale doelen** die kunnen aanzien worden als een aanvulling op de eigen ontwikkelingsdoelen.

De opgesomde reeksen/voorbeelden zijn zeker niet limitatief maar geven een voorbeeld van mogelijke invulling.

MUZIKALE OPVOEDING

VAKOVERSCHRIJDENDE ONTWIKKELINGSDOELEN

leren leren	gezondheidseducatie	opvoeden tot burgerzin	sociale vaardigheden	milieueducatie
ALGEMEEN				
<ul style="list-style-type: none"> * losse gegevens ordenen en inprenten door gebruik te maken van mnemotechnieken * samenhangende info inhoudelijk begrijpen * informatiebronnen onder begeleiding raadplegen * materialen ordenen en selecteren * fouten ontdekken en verbeteren 	<ul style="list-style-type: none"> * het belang aantonen van lichaamshygiëne voor zichzelf en de omgeving * weten dat het gebruik van genots- en geneesmiddelen gevolgen heeft op de gezondheid (gevaren tijdens uitgaan en popconcerten) * inzien dat hun gedrag invloed heeft op de eigen veiligheid en die van anderen * leren omgaan met sociaal-emotionele en lichamelijke veranderingen in hun puberteit. * gebruiken van de juiste houding * inzien van het belang van een evenwichtige tijdsbesteding van werk, rust, ontspanning en beweging. * kunnen eigen standpunten tegenover roken, alcohol- en drugsgebruik formuleren. * weten dat gevoelens in bepaalde omstandigheden aanleiding kunnen geven tot het gebruik van genots- of geneesmiddelen 	<ul style="list-style-type: none"> * op verdraagzame manier kunnen omgaan met verschil in etniciteit * bereid zijn zich in te zetten voor solidariteits- en andere acties in klas of school * de invloed van de media op hun eigen denken en handelen illustreren en de mogelijkheden en het gebruik ervan kennen ten voordele van de eigen vorming. * een kritische houding aannemen ten aanzien van allerlei vormen van berichtgeving 	<ul style="list-style-type: none"> * uitkomen voor eigen mening en argumenteren en bijsturen * respect en waardering voor de ander opbrengen * in groepsverband meewerken en een toegewezen opdracht uitvoeren * op gepaste wijze kritiek uiten tegenover een ander tijdens een groepswerk * onmacht of ongelijk toegeven in een discussie of in een spelsituatie * actief luisteren en weergeven wat een ander inbrengt * leren dialogeren * actief meewerken aan een goede onderlinge verstandhouding 	<ul style="list-style-type: none"> * kunnen voorstellen formuleren om in eigen leefomgeving aan lawaai-beheersing te doen

SPECIFIEK

verwoorden - doen

<ul style="list-style-type: none"> * stapsgewijze een structuur geven om bepaalde instrumenten te benoemen * stapsgewijze een attitude aanleren om een vorm te bepalen * luisterschema maken * biografie synthetiseren * verfilmd levensverhaal van een componist bekijken en bespreken * hanteren van een begrippenlijst 	<p><u>BEWEGEN:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> * ademhalingstechniek bij spelen en zingen * luisteren en bewegen op muziek * het monotone ritme en de beïnvloeding van het gedrag * muzikale vorm “dansen” <p><u>RUST:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> * ervaren van stilte * muziektherapie * ademhalingstherapie * beïnvloeding van rust door trillingen * musiceren een weldaad * musiceren en afreageren <p><u>EMOTIE:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> * de emotionele vertolking * de emotionele gewaarwording weergeven * het luisterlied * verliefdheid in de muziek * tekenen op muziek * gewaarwording door muziek 	<p><u>GESCHIEDENIS:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> * het orkest: de eigen wereld * de componist in zijn omgeving * muziek van vreemde culturen * een componist en zijn opdrachtgever * oorlog en muziek * de trommelenaar en trompettist op het slagveld <p><u>MEDIA: <u>middelen</u></u></p> <ul style="list-style-type: none"> * digitale klanken versus akoestische klanken * cd-rom en cd-i * de computer en de muziek * de klankband bij toneel en film <p><u>actualiteit</u></p> <ul style="list-style-type: none"> * de actualiteit als vertrekpunt naar een muzikaal gegeven <p><u>beïnvloeding</u></p> <ul style="list-style-type: none"> * de videoclip * de popartiest en de massahysterie * het popconcert * grote componisten/uitvoerders en de verafgoding * poporkesten: instrumentarium en randapparatuur * het commercieel aspect van muziek 	<p><u>COMMUNICATIE:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> * voor-en nazin * van waarnemen naar noteren * ritme vanuit morsetekens * de tamtam als boodschapper * confrontatie uitvoerder versus luisteraar * luisteren naar de ander * luisteren naar de groep * communicatie via:de stem <p>De stem in combinatie met geluiden via klasinstrumentarium via muziekbeluisteren via beweging</p>	<ul style="list-style-type: none"> * kennismaken met andere culturen * alternatieve notatie * de kracht van de geluidsbron * de afstelling van de audioapparatuur * het gehoor * geluidsdecor waarnemen en weergeven * het omgevingslawaaï * klanken en pijngrens * de geluidsopnamestudio
---	---	---	--	---

luisteren

<ul style="list-style-type: none"> * alle muziek 	<p><u>BEWEGEN:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> * dans- en balletmuziek * jazz(dans) * popconcert; euforie en beweging <p><u>RUST:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> * sfeermuziek * new-agemuziek <p><u>EMOTIE:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> * solist en orkest * zanger en groep * overdrachtsmuziek 	<ul style="list-style-type: none"> * een componistenportret * filmmuziek-toneelmuziek * een klankband * popmuziek * concertweergave * videoclip en reclame * een muzikaal sprookje 	<ul style="list-style-type: none"> * programmamuziek * eenvoudige vormen * de solist en het orkest 	<ul style="list-style-type: none"> * volksmuziek en straatmuziek * hafabra * groot symfonisch orkest * behangmuziek/ muzak * geluiden * popconcert
---	--	---	---	--

5 EVALUATIE

De evaluatie gebeurt best het hele schooljaar door.

De luisterbereidheid, de creativiteit, actieve medewerking, open mentaliteit, het intens en gericht luisteren naar ... zijn moeilijk in punten te vatten.

De evaluatie moet afgestemd worden op *vaardigheden* die de leerlingen bereikt hebben.

De leraar muziek moet op een afwisselende manier een permanente evaluatie maken van de leerlingenprestaties.

Een toets kan niet enkel opgebouwd zijn rond zuiver encyclopedische kennis, noch op quotatie van solozang of instrumentaal spel.

De evaluatie kan volgende punten bevatten:

Algemeen

- Beknopte informatie over beluisterde werken en componisten
- Groepswerk: het samenwerken en het resultaat
- Inbreng bij verwoorden
- Aandacht voor attitudes
- Alertheid
- Beoordelen van huistaken/opdrachten

Specifiek muzikaal

- Musiceren (creativiteit, sociaal gedrag, aandacht en reactievermogen, tolerantie, betrokkenheid, nauwkeurigheid)
- Muziekbeluisteren met doelgerichte vragen
- Zingen in groep

6 UITRUSTING EN DIDACTISCH MATERIAAL

6.1 Minimale materiële vereisten

Het muzieklokaal is van groot belang voor een gunstig les- en werkklimaat bij leerlingen en leraar. De actuele muziekpedagogie en muziekdidactiek eisen een gespecialiseerd vaklokaal. Bij het werken met dit leerplan is een goed uitgebouwde muziekklas een noodzaak.

Allereerst moet het lokaal voldoende ruimte bieden om uit te bouwen tot een volwaardige muziekklas.

Het klaslokaal moet tevens akoestisch verzorgd zijn.

Passende illustraties kunnen het lokaal tot een gezellige werkruimte maken.

Verder is nodig:

- piano,
- bord met blanco gedeelte en gedeelte met notenbalken,
- instrumenten: in elk geval voldoende instrumenten om alle leerlingen zinvol te laten musiceren: orff-instrumenten, klein slagwerk,
- cd-speler, cassettedeck (beide voorzien van pitch-control), versterker, microfoon en luidsprekers; uiteraard moet de kwaliteit van de apparatuur degelijk zijn,
- overheadprojector,
- video,
- prikbord of magneetbord,
- een jaarlijks budget voor aankoop van didactisch materiaal: cd's en videocassettes, partituren, boeken en illustraties.

6.2 Wenselijke uitrusting

- De inbouw van het popinstrumentarium is belangrijk: elektrische gitaar, elektrische basgitaar, key-board, drumstel en midi-apparatuur.
- Binnen de muziekpedagogie en muziekdidactiek kunnen ook computer en educatieve software zinvol didactisch materiaal zijn: cd-rom, muzikale studieprogramma's en software voor muzieknotatie.

7 BIBLIOGRAFIE

- **ARDTS, N., BOSCH, T., GOMMERS, F.**, Tijd voor muziek, Malmberg, Den Bosch, 1987. (2 delen, leraarshandboek, leerlingenboek, cassettes) (lager secundair).
- **AULICH, Br.**, De kattenfuga, Korte verhalen over merkwaardige titels van beroemde muziekstukken (bv. Mondschein ...), Panta Rhei, Katwijk, 1990.
- **BAHR, J., BRUNNER, A., JANK, B., SINGER, U.**, Songbook, 111 Lieder, 3 cd's, Klett, Stuttgart, 1997.
- **BERRIER, F., BAVINCK, H., VAN DER LOO, S.**, Don't let me be misunderstood, Stichting Cervelaat, Culturele raad, Zuid-Holland, 1989. (Methodiek popmuziek voor het secundair, leerlingenboekjes, docentenhandeling, cassetten).
- **BIEDERSTADT, W.**, Songs of our time, a collection for secondary schools, Handleiding, leerlingenboekje, cassette. (Ook voor de les Engels). Klett, Stuttgart, 1987.
- **BINKOWSKI, B., PRINZ, U., SCHEYTT, A.**, Canto, Unser Liederbuch, Klasarrangements, cd's, dansbeschrijvingen, Schroedel, Hannover, 1996.
- **BOER, P.**, Klassiemuziek, Een nieuwe methode voor muziek maken op school, Wolters, Groningen, 1987. (Leerlingenboek, docentenhandleiding, cassette), (lager secundair).
- **BOSSUYT, P., BOUSSY, D., MARCHANT, Y., DE PRAETERE, K.**, Opus, Muzikale opvoeding eerste leerjaar secundair onderwijs. Opus blokfluit (volledige methode van koekoek tot do groot, met Orff-begeleiding). Opus werkboekje 1A (zingen en luisteren). Opus muziekbeluisteren, 3 cassettes, handleiding. Opus werkboekje 1B (B-klas), 3 cassettes, handleiding. Opus song: moderne populaire liedjes, De Sikkell, Malle, 1992-1996.
- **BRACKE, J.**, Fugato, Muzikale opvoeding in de tweede graad secundair onderwijs, Plantyn, Deurne, 1992, (handboek, handleiding, cassette).

- **BRAMHALL, D.**, Composing in the classroom (group activities 9-13 j., 2 boeken), Boosey & Hawkes, Londen, 1989.
- **BURTON, K.**, World Music, The Rough Guide. Salsa to Soukous, Cajun to Calypso ... The complete handbook, The Rough Guides, Penguin Books, Londen, New York, 1994.
- **CARRON, W., GEEROLF, L., ISSELEE, J.P.**, Muziekbeluisteren, programmamuziek, De Sikkel, Malle.
- **CARRON, W., ISSELEE, J.P.**, Muziekbeluisteren, Vormen en genres, De Sikkel, Malle.
- **CARRON, W., ISSELEE, J.P.**, Muzikale vormen, De Sikkel, Malle.
- **CLAASSENS, M., CUYPERS, F., KREMER, J.**, Overal muziek. Muziek voor de basisvorming. Versies voor algemeen secundair tot beroepssecundair, SMD Educatieve uitgeverij, Rooseveltlaan 12, Postbus 63, 2300 AB Leiden, (Leerboeken, werkboeken, docentenhandleiding, cd, cassette, video).
- **COECK, J., e.a.**, Stemmig. Liedboek voor basisschool en secundair, Plantyn, Deurne, 1996.
- **COLPAART-VELLEKOOP, B., EERDEN, B.**, Idee in muziek, Muusses, Purmerend (suggestions rond thema's 10-12 jaar, 11 deeltjes).
- **DASCHNER, H.**, Humor in der Musik, Materialien zur Didaktik und Methodik des Musikunterrichts, Bd. 13, Breitkopf, Wiesbaden, 1986, (uitgewerkt didactisch materiaal met luistervoorbeelden op cassette).
- **DE BOER, M.**, (eindredactie, veel medewerkers), Stemmig. Muziek voor de basisvorming, van Algemeen secundair tot beroepssecundair, 3 delen: handleiding, leerlingenboek, werkboek, cd, Wolters-Noordhoff, Groningen, 1994.
- **DE BOER, M., TER STEEGE, J.**, Vakwerk, Kant-en-klaar lesmateriaal voor de lessen muziek in het voortgezet onderwijs (Afrikaanse drums, lepels als ritme-instrument, akkoordenschema's, videoclips, liefdeslied, niet-Westerse muziek ...), VLS, Lageweg 10, 3815 Amersfoort.
- **DE COVER**, Cassettes, 1. 20 covers van Summertime. 2. 20 covers van bekende Beatlesongs.
- **DEFOORT, A.**, Muziek! Muziek! Wegwijs in de wereld van geluid en muziek, Cera.
- **DEFOORT, A., HANOULLE, P., WUYTACK, J.**, Zing, speel, luister, deel 1A, 1B, 1C, 2A, 2B, 2C, cassettes 1A en 2A, musicogrammen, De Garve, Brugge (lager secundair).
- **DE MAN, L., VAN LINT-BEELAERTS, P.**, Muziek actief luisteroefeningen, De Sikkel, Malle, 1997.
- **FISCHER, J., FUHRE, U., RIZZI, W.**, Swing & Latin Kanons, cd, Fidula, Boppard, 1992.
- **FUHRE, U., RIZZI, W.**, Jazz Kanons, Ostinati & Patterns, cd, Fidula, Boppard, 1992.
- **GOHL, W., HUX, A., JUON, A., e.a.**, 250 Kanons, Eine Sammlung für Schulen, Musik auf der Oberstufe, 8580 Amriswil, 1996.
- **HAAN, H., LOMMEN, B.**, Van laag tot hoog (2 banden voor leraar en leerling, cassette), Nijgh & Van Ditmar Educatief, Den Haag, 1985-1986 (derde graad lagere school en lager secundair, ook beroepsonderwijs).
- **HAMMALESER, L., TAUBALD, R.**, Musicassette, Bayerischer Schulbuchverlag, München, 1991, (reeks handboeken voor basisschool en secundair, cassette, testbladen).
- **HAUS, K., MOCKL, F.**, Lied International, Ein Liederbuch für die Sek, Stufe I. Schott, Mainz, 1986 (secundair).
- **HEERINK, S., SWINKELS, W.**, Hier zit muziek in, Van Walraven, Apeldoorn, 1987 (2 delen, ontwikkeling en een muzikale verkenning van de popmuziek, docentenhandleiding).
- **HEERINK, S., SWINKELS, W.**, Hier zit muziek in, I en II (popmuziekontwikkeling en muzikale verkenning) (docentenhandleiding), Van Walraven, Apeldoorn, 1987.
- **HEIDINGA, M.**, Muziek I, II, III, Victoris Musica, 't Zand 10, 4254 XP Sleenwijk, 1993-1994, (leerlingenboeken, handleiding).

- **HELMS, H., HOPF, H.**, Werkanalyse in Beispielen (analyses van klassieke muziekwerken voor klasgebruik), Bosse, Regensburg, 1986.
- **JACOBSEN, J.**, Keine Not mit Noten, Schott, Mainz, 1987. (Een nieuwe weg tot het noten leren, met lichte muziek, dans, zingen, playback ...) (leerlingenboek, leraarsinformatie, cassettes).
- **JANOSA, F.**, Groove, Neue Stücke für Einsteiger (een reeks met gemakkelijke stukjes voor klasgebruik): pop, rock, latin, blues, jazz, soul, funk ...), Diesterweg, Frankfurt, 1996.
- **JANSEN, W.**, Popmuziek en geloof, Kok, Kampen, 1995.
- **JORIS, R.**, Joepie: Muziek I en II, De totaal methode voor eerste en tweede leerjaar secundair, Photo Muziek Intern., Vosselaar, (leerlingenboeken, handleiding, begeleidingsboek, cassette, kleurkaarten).
- **JORIS, R.**, Joepie light 1 en 2, Muziekcursus voor het eerste en tweede leerjaar technisch en beroepsonderwijs, handleiding en cassettes, 1995.
- **JORIS, R.**, Daar zit muziek in! De totaal methode voor 3de en/of 4de leerjaar secundair onderwijs, handleiding, begeleidend boek, cassettes, soundmixcassette.
- **KEMMELMEYER, H.J., BECKER, P., NYKRIN, R.**, Spielpläne Musik, Klett, Stuttgart, 1986-1995. (Systematisch van lagere school, derde graad tot hoger secundair met leraarsbanden, leerlingenbanden, cassettes) (aparte uitgave voor algemeen secundair en technisch beroepssecundair).
- **KEUNEN, G.**, Surfing on Popwaves, Een kwarteeuw popmuziek, Meulenhoff, Kritak, Amsterdam, Antwerpen, 1996.
- **KOPERSKI, W., SCHIFFELS, H., e.a.**, Applaus. Musikmachen im Klassenverband, 10 hefte (pop-oldies, Disneytekenfilms, salsa, samba, jazz, Xmas ...), Klett, Stuttgart, 1995, 1996 ...
- **KUYPER, R.**, Jazz in stijl, Handboek voor musici en liefhebbers, Elmar, Rijswijk, s.d.
- **LAAN, H., LOMMEN, B.**, Van laag tot hoog, handleiding en leerboeken, Nijgh & Van Ditmar Educatief, 's Gravenhage, 1985-1986.
- **LEHR, W., HARTINGER, G.**, Treffpunkt Musik, Bosse, Regensburg, 1985 (5 delen, derde graad lager onderwijs en secundair).
- **LINKELS, A.**, Doe's normaal, 22 creatief-muzikale projecten rond popmuziek voor 14-20 jaar, cassette, Servire, Katwijk, De Sikkell, Malle, 1985.
- **LINKELS, A.**, Projecten rondom populaire muziek, Servire, Katwijk, De Sikkell, Malle, 1982.
- **LUGERT, W.**, Musik machen, hören, verstehen, Metzler, Stuttgart, 1986-1990, 3 banden, lager onderwijs (3de graad) en secundair, leerlingenboeken, handleiding en cassette.
- **MAIERHOFER, L., KERN, W.**, Sing & Swing, Lieder zum Singen, Spielen, Tanzen, 5 cd's, Helbling, Innsbruck, 1994.
- **MAIERHOFER, L., KERN, R., W.**, Sim Sala Sing. Lieder zum Singen, Spielen & Tanzen für die Volksschule, 5 cd's, Helbling, Innsbruck, 1996.
- **MALFAIT, G., DEFOORT, A., HANOULLE, P., WUYTACK, J.**, Musicorama, deel 1, 2 en 3, De Garve, Brugge, 1992-1996 (1ste, 2de, 3de en 4de leerjaar secundair). (Leerlingenboek, handleiding, cassette, video, transparanten).
- **MAYER, R.**, Musikalische Analyse und Interpretation, Mösel, Wolfenbüttel, 1987 (3 delen met muzikale onderwijsmomenten, bv. lied, instrument, canon, suite, barok nu, passie ...) (lager en hoger secundair).
- **MEESTERS, M., DE VUIJST, J.**, Elektrische en elektronische muziekinstrumenten, SLO, Hilversum, 1990 (035/857070: Polyvisie) (van elektrisch draaiorgel tot synthesizer, van de smurven tot Michael Jackson, docentenhandleiding, dia's, cassette).
- **MOHR, K., OTTO, S.**, Allegro 7, 8, 9, 10 (handboeken voor technisch en beroeps) (handleiding, werkbladen, cd's), Bayerische Schulverlag, 1996, 1997.

- **MULLICH, H.**, Spiel, Spass, Spannung-Erfolgreicher Unterricht, Bosse, Regensburg, 1988 (werkboeken, leraarshandleiding, cassettes, video ...).
- **MULLICH, H.**, Vom Rag zum Rock, leerboek, compositieboek, cassettes, Bosse, Regensburg, 1991.
- **NIERMANN, F.**, Rockmusik und Unterricht, Metzler, Stuttgart, 1987 (cassette).
- **NORTON, C.**, Handbuch der Popstile (midi-diskette), Boosey & Hawkes, Londen, 1994.
- **PARDALL, P.**, en vele anderen, Musik in der Schule, Kurz, Stuttgart, 1987 (4 delen met boeken voor leraar en leerling, cassettes, dia's, transparanten, video ...) (secundair).
- **PAYNTER, J.**, All kinds of music, 1. Voices, 2. Moods messages, 3. Sound machines, 4. Sound patterns, Oxford University Press (basisschool en secundair).
- **PLITSCH, A.**, Song Line, Teacher's book with copy masters & Students' book, cd (ook voor de les Engels), Klett, Stuttgart, 1997.
- Reva Producties, Zwolle, 1989. Verschillende boeken met popliedjes, liedjes, lichte speelmuziek, songbooks ...
- **ROHRBACK, K.**, Rock Musik, Grundlagen, Ein Arbeitsbuch für den Musikunterricht an Schulen (cd originals, cd playback). Inst. fr Populärer Musik, Oldershausen, 1995.
- **ROOYACKERS, P.**, Honderd dansspelen voor onderwijs en jeugdwerk, De Sikkel, Malle.
- **SCHEYTT, A., KAISER, J.**, Musikland, Metzler, Stuttgart, 1990 (leerlingenboek, leraarshandleiding, cd's) (lagere school, derde graad en lager secundair).
- **SCHMIDT, KONGERHEIM, HINTZ**, Die Musikwerkstatt, Schott, Mainz, 1987-1990 (methode voor toetsenmusiceren in de klas, vooral op synthesizers, leerlingenboeken, leraarshandleiding) (basisschool en secundair).
- **SCHOLLAERT, P., WUYTACK, J.**, Actief muziekbeluisteren (handleiding en leerlingen musicogrammen), De Sikkel, Malle.
- **SCHWABE, M.**, Musik spielend erfinden, Improvisieren in der Gruppe für Anfänger und Fortgeschrittene, Bärenreiter, Kassel, 1992.
- **SERROEYEN, C.**, Muziekflitsen, Uitgeverij voor Schoolmuziek, Boxtel, 1990 (leerlingenboek, docentenhandleiding, cassette) (technisch en beroepssecundair).
- **STEENSMA, F.**, Oor's Eerste Nederlandse Popencyclopedie, geactualiseerde uitgaven. Bonaventura, Postbus 152, 1000 AD Amsterdam.
- **STORMS, G.**, Muzikaal spelenboek, Panta Rhei, Katwijk, 1992, De Sikkel, Malle.
- **STORMS, G.**, Pop in de klas, Geschiedenis van de popmuziek. Liedjes en improvisaties, Panta Rhei, Katwijk, 1992, De Sikkel, Malle, (leerlingenboek, docentenhandleiding, cassette).
- **SUSSMANN, F.**, Pop Aktiv, Schott, Mainz, 1988 (14 onderwijsmodellen: zingen, spelen, dansen, cassette).
- **TORKEL, W., SCHULTE, B.**, Teachers Blues, Blues im Unterricht, Eres, Lilienthal/Bremen, 1989 (didactisch materiaal en cassette) (lager secundair).
- **URABL, H., REGNER, H.**, Spielpläne Musik, Spielhefte (cf. Kemmelmeyer, Spielpläne, dit zijn de speel- en zangdelen).
- **VAN BORK, R., JACOBS, J.**, Popmuziek, het geluid van jongeren, Cartinho, Muiderberg, 1986 (over publiek, productie, consumptie).
- **VAN DEN BRAND, H., VAN GULICK, P.**, Klankbord, Uitgeverij voor Schoolmuziek, Boxtel, 1986-1990, De Sikkel, Malle (luistercursus in 3 delen, lager secundair) (werkboeken, handleidingen, cassettes).
- **VAN LIESHOUT, J., VAN ROSSEM, J.**, Muziek op maat, basisvorming (3 basisboeken, handleiding, cd's). Educaboek, Culemborg, 1985-1992 (leerpakket in vele delen voor het ganse secundair) (aparte edities voor beroepsonderwijs).

- **VELTEN, K., WISSKIRCHEN, H.**, Musikwerke im Unterricht, Bd. 1. Vokalmusik, Bosse, Regensburg, 1988 (analyses van vocale muziek voor klasgebruik).
- **VERBEEK, T.**, Popster, lessen over popmuziek, Wolters, Groningen, 1989 (leerlingenboek, docentenhandleiding, cassette).
- **WUSTHOFF**, Tonkiste, Komponieren lernen mit Playbacks (cd), Schott, Mainz, 1993.
- **WUYTACK, J.**, Musicalia 1: musicogrammen, 2: Orff-speelstukken, 3: blokfluitstukken, De Garve, Brugge, s.d.

Tijdschriften

- Adem, Tweemaandelijks (vanaf 1986 driemaandelijks) tijdschrift voor muziekcultuur, het Madrigaal, Herestraat 53, Leuven.
- Al doende, werkboek op het gebied van de kunstzinnige vorming, bestemd voor mensen die met jeugd en jongeren bezig zijn, in het bijzonder voor leerkrachten in het kleuter- en lager onderwijs, Nederlandse Stichting voor Kunstzinnige Vorming, Amersfoort (Muurhuizen 9) (vanaf 1971), (Stichting Donemus en Lenardsinst.). (5 mappen in totaal), uitgave: LOKV: Landelijk Ondersteuningsinstituut Kunstzinnige Vorming, Ganzenmarkt 6, 3512 GD Utrecht of Ganzenmarkt 6, Postbus 805, 3500 AV Utrecht.
- L'éducation musicale, 10 x jaar, S. Musson, 3, rue des Ecoles, 77590 Bois-le-Roi, edit. Ch. Negiar, rue Bénard 23, 75014 Paris.
- Klassemusizieren, uitg. H.J. Baumann, Akademie für Musikpädagogik, Mainz, Schott. Jaarlijks: 1 = 1989, 2 = 1990.
- Musicerende Jeugd Nieuws, uitgave van Musicerende Jeugd, Netwinkelstraat 9, 3020 Herent.
- Musicus, computer Applications in Music Education, uitgegeven door CTI, 'Computers in Teaching Initiative' van het Centre for Music, van de universiteit van Lancaster, tweejaarlijks vanaf 1989, uitgever: Anthony Pople.
- Music Educators Journal, (9 x per jaar), Mus. Ed. Nat. Conf., 1902 Association Drive, Reston, Virginia 22091-1597.
- Music Teacher, (12 x per jaar), Rhinegold Publ., Freepost, Gravesend, Kent DA12 3BR.
- Musikerziehung (uitg. E. Würzl), Österr. Bundesverlag Gesellschaft, Scharzenbergstrasse 5, A - 1010 Wien.
- Musik und Bildung, (12 x per jaar), Zeitschrift für Theorie en Praxis der Musikerziehung, vanaf 1990 subtitel: Praxis Musikerziehung, Mainz.
- Musik und Unterricht, (5 x per jaar), 1ste jaargang, 1990, uitg. Friedrich verlag, Velber samen met Klett. Uitg. W. Gruhn - S. Helms - Fr. Hoffmann - R. Schneider - R. Weber.
- Muziek en onderwijs, muziekpedagogisch magazine van de Vereniging Leraren Schoolmuziek, tweemaandelijks. Bureau VLS: Landelijk Centrum voor Muziek en Onderwijs, Lageweg 10, 3815 VG Amersfoort.
- Orff, Schulwerk Informationen, Orff-Institut Salzburg.
- Ouverture, tijdschrift voor muziekpedagogie, Orgaan van MVO - Muzikleraren Vrij Onderwijs, Herestraat 53, 3000 Leuven, 5 x per jaar.
- Populäre Musik im Unterricht, (1989, 6 = Heft 25), uitg. Lugert W.D. en Schütz V., Oldershausen.
- De Piramide, tijdschrift voor muzikale vorming; orgaan van de Gehrelsvereniging, Landelijk Centrum voor Muziek en Onderwijs, Lageweg 10, 3815 VG Amersfoort.

8 LIJST VAN DE ONTWIKKELINGDOELEN

Waarnemen

De leerlingen kunnen

- 1 gericht luisteren en hun waarneming toetsen aan reeds verworven kennis, vroegere ervaringen of eigen fantasie.
- 2 in gegeven muziekwerken de basiscomponenten ritme, melodie, muzikale vorm en klankkleur waarnemen en herkennen.
- 3 in gegeven muziekwerken stemsoorten en instrumenten onderscheiden en vergelijken.
- 4 een eenvoudige interactie tussen beeld en geluid in de media en mediakunst waarnemen en begrijpen.
- 5 verschillende muziekgenres herkennen.

Musiceren

Zingen

De leerlingen kunnen

- 6 een gevarieerd liedrepertoire van een tiental liederen in groepsverband onder leiding uitvoeren.

Spelen

De leerlingen kunnen

- 7 enkele muziekinstrumenten speels onderzoeken.
- 8 een gevarieerd aanbod van eenvoudige muziekwerken in groepsverband uitvoeren.
- 9 onder leiding een eenvoudig, door henzelf bedacht muzikaal gegeven vocaal, instrumentaal of met beweging improviseren en streven hierbij naar originaliteit en authenticiteit.

Verwoorden

De leerlingen kunnen

- 10 hun persoonlijke ervaringen met de eigenheid van de muzikale taal verwoorden uit:
 - diverse muziekgenres;
 - verschillende culturen.
- 11 verwoorden dat hun muzikale beleving beïnvloed wordt door stemming, voorkeur of vooroordeel.
- 12 enkele muziekstromingen geografisch situeren.
- 13 voorbeelden geven van functies van muziek in de maatschappij.
- 14 over het actuele muziekgebeuren vertellen.

Attitudes

De leerlingen

- 15 leren zich kritisch opstellen ten opzichte van eigen werk en dat van anderen en om kritische bedenkingen ten aanzien van hun creatieve uitingen te aanvaarden en te verwerken.
- 16 leren diverse culturele informatiebronnen uit hun omgeving te raadplegen.
- 17 leren bij het collectief musiceren hun solidariteit tonen om de eigen inbreng af te stemmen op de kwaliteit van het geheel.
- 18 leren zich expressief uiten.